

Rebut: 25-IV-2012
 Acceptat: 25-VI-2012

EL *PATIT TRACTAT*: PRESENTACIÓ, TRADUCCIÓ AL CATALÀ ACTUAL I GLOSSARI

Francesc CREMADES

1. INTRODUCCIÓ

El document conegut com *Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmia* pertany al gènere dels tractats contra la pestilència i, com assenyala Jon Arrizabalaga (2008: 12), aquests es poden considerar un cas particular dels *regimina sanitatis*, que tenien per objectiu evitar la malaltia.

L'aplicació de la dietètica —regulació de les activitats quotidianes— amb finalitat preventiva arrela en la medicina de la Grècia clàssica, i l'*Epistola ad Antiochum regem*, de Diocles de Carist (segle IV a. C.), així com la *De observatione ciborum epistola*, del metge bizantí Anthimo, es van fer servir als monestirs altmedievals amb la finalitat de reglar les ocupacions dels monjos i preservar-ne la salut (Gil-Sotres, 1996: 59). Això no obstant, els *regimina sanitatis* es recolzen directament en coneixements greco-àrabs i van ser redactats a l'occident cristià per metges il·lustrats. Se'n considera el més antic el *Liber de conservanda sanitatis*, de Johannes de Toledo († 1275) (Gil-Sotres, 1996: 60). El gènere es va fer nombrós a finals del segle XIII i començaments del XIV, i a ell pertany el *Regimen sanitatis ad inclitum regem Aragonorum*, que Arnau de Vilanova redactà segons la complexió sanguínia i temperada de Jaume II. L'arribada de la Mort Negra a Europa, a mitjans del segle XIV, va iniciar una eclosió en la redacció de tractats contra la pestilència, fins al punt que Sudhoff, a començaments del passat segle, en recopilà 281; 77 dels quals són anteriors al 1400 (Winslow, 1948: 747). D'entre ells, aquell on figura la data més antiga —24 d'abril de 1348— és el *Regiment de preservació a epidèmia o pestilència e mortaldats*, escrit per Jacme d'Agramont, catedràtic de l'Estudi general de Lleida.

En la sistematització dels *regimina sanitatis* es reconeix la influència del *De regimine sanitatis* de Galé, on s'exposa que l'alteració de la salut pot produir-se per causes internes o individuals i per causes externes o ambientals, i, per evitar la malaltia, s'ha d'aplicar un seguit de mesures higièniques que varien segons la constitució personal i l'edat. Al *Pan- tegni* de Haly Abbas (segle X) es troba la higiene estructurada al voltant d'allò que el galenisme coneixia com les sis coses no naturals, la cura de les quals permetia la preservació de la salut, i són: aire ambient; past i beguda; exercici i repòs; son i vigília; repleció i bui-

dament (metabolisme), i emocions o accidents de l'ànima. La primacia del *Canon* d'Avicena a les escoles de medicina va fer que, si bé l'esquema dels *regimina* era el del *Pantegni*, el contingut seguira els coneixements exposats en el *Canon* (Gil-Sotres, 1996: 40). Avicena va ser més fidel a Galé en la importància que assignà a les varies constitucions i les edats de l'home, fins al punt que l'objectiu de la seua higiene va ser l'equilibri de les complexions. Tant el *Pantegni* com el *Canon* presenten una part teòrica i altra pràctica, circumstància que els va fer perdre influència en favor del *Liber ad Almansorem*, de Rasís, que és eminentment pràctic. Jacme d'Agramont esmenta, en el seu *Regiment de preservació*, tant Avicena com Rasís, en particular el llibre IV de l'*Almansorem* (Veny, ed., 1999: *Tractat*, article V, partida II, capítol III).

2. EL PATIT TRACTAT

El *Regiment* d'Agramont és modèlic en l'estructura dels tractats contra pestilència, i així el va lloar Winslow (Winslow / Duran-Reynals, 1948: 754). Comença amb una part teòrica sobre les característiques de l'aire sa i les causes de la seua alteració, l'estudi de les diferents complexions i els signes que indiquen epidèmia o pestilència, i, a continuació, exposa les mesures preventives. Agramont no ofereix les mesures curatives perquè el seu escrit està adreçat a aquells ciutadans de Lleida que en desitgen còpia, i considera que la part curativa pot ser perillosa en mans de persones sense formació mèdica (Veny, ed., 1999: *Captatio benevolentiae*). El mestre lleidatà escrigué el seu tractat en la primavera del 1348, quan l'epidèmia era encara enllà dels Pirineus i, per tant, no es veia apressat pels fets. Pel mateix temps, Gentile da Foligno va escriure, des de Perugia, el *Consilium* al col·legi de metges de Gènova quan el flagell ja feia estralls als carrers d'aquesta última ciutat i, tal volta perquè ja s'hi requeria mesures urgents, es mostrà impacient amb subtileses i teoritzacions (Campbell, 1931: 11-12). Agramont acabà el seu escrit el 24 d'abril, i a finals de juliol la pestilència ja havia arrabassat la vida a la meitat dels monjos de Poblet, inclòs l'abat Ponç de Copons.

Tal volta l'alta demanda, ateses les circumstàncies, així com la cerca de mesures pràctiques urgents poden explicar les característiques dels regiments de breu extensió que es van escriure al llarg de la segona meitat del segle XIV i el segle XV. L'esquema que segueixen és el de les sis coses no naturals, però el contingut es redueix a l'exposició d'allò que s'ha de procurar junt a allò que s'ha d'evitar (Gil-Sotres, 1996: 89). El *Patit tractat* podria ser-ne un exemple. El text comprén els folis 287-293 d'un còdex que es troba a la Biblioteca Vaticana (sign. 4797) (Veny, 1985: 545), les seues característiques paleogràfiques i lingüístiques el poden situar en la segona meitat del segle XV (Veny, 1985: 546), i és còpia d'una obra anterior (Veny, 1985: 547).

Després de la invocació a Déu i la Verge Maria, el *Patit tractat* instrueix, al llarg de les tres primeres planes i part de la quarta, sobre les mesures que s'han de prendre per regular les sis coses no naturals. No es teoritza en cap moment sobre elles i, encara que ni tan sols s'esmenten, de les instruccions es dedueix que estan ordenades de la següent manera, segons les referències de l'edició de Veny (vegeu § 5): aire ambient —de *287[= 1] 12 a

*287v[= 2] 16—; exercici i repòs —de *287v[= 2] 17 a *287v[= 2] 23 (a l'edició, per error, hi diu 33)—; past i beguda —de *287v[= 2] 24 a *288[= 3] 25—; repleció i buidament (metabolisme) —de *288[= 3] 26 a *288v[= 4] 4—; dormir i vetllar —de *288v[= 4] 4 a *288v[= 4] 12— i els accidents de l'ànima —de *288v[= 4] 12 a *288v[= 4] 16. A continuació, fins a *290v[= 8] 21, s'exposa les medicines que conserven la salut i la manera d'administrar-les. El text acaba amb un apartat curatiu, que Agramont va evitar en el seu *Regiment*, però que en el *Patit tractat* es justifica perquè «aquests accidents se esdevé a vegades en loch ont no ha metga» (*290v[= 8] 22), amb el fet incongruent que, més avant, recomana certes mesures curatives que s'aplicaran a judici del metge (*291[= 9] 4; *291[= 9] 22-23 i *291v[= 10] 14).

Per la brevetat, l'estructura, l'orientació pràctica i la inclusió d'una part curativa, el *Patit tractat* s'assembla a un altre text similar, el *Tractatulus de pestilentia*, d'Abraham Ben Solomon Hen, tot i que aquest últim presenta més passatges teòrics. El *Tractatulus* es va compondre en hebreu, però es considera que el seu autor era català i membre de la coneguda família barcelonina Hen —Gracian— (Bos / Mensching, 2011: 37). La còpia que se'n conserva, incompleta per haver-se'n perdut la part curativa, és possiblement del 1484 (*Ibidem*) i l'original s'ha suggerit que seria del 1349 (Bos / Mensching, 2011: 38). Abraham Hen dóna els motius pels quals va escriure el seu tractat (*apud* Bos / Mensching, 2011: 46):

For this reason I have written this down in an abbreviated form and in the best arrangement, in my opinion, to ease memorisation, and have selected this from the words of Hippocrates, al-Razi and Ibn Sina. I know that someone who rarely thinks about the medical art will not consider [this treatise]. Yet I have chosen [to compose it] as an aide-memoire for myself and for those who are less knowledgeable than I am, if such persons exist.

El *Patit tractat* també fa evocar un vademècum per a ús de metges. El pare Batllori va demostrar que el seu autor no pot ser Arnau de Vilanova, com es diu al principi del text (Veny, 1985: 547) i, segons estudis de Joan Veny, es tracta, versemblantment, d'una traducció del llatí (*Ibidem*). També s'ha assenyalat, en el text, la presència d'alguns occitanismes (Veny, 1985: 550), com les formes «jolep», que alterna amb «julep», i la persistència de la -s- en «plasent». Així mateix es considera una característica exclusiva de l'occità antic la presència de la -n- en la forma «eloen / aloen», idioma en el qual alterna amb «aloe» (Bos / Mensching, 2011: 54).

3. EL PROCÉS DE TRADUCCIÓ

La traducció s'ha fet des de l'edició de Veny (1985: 561-566), on es desenrotllen les abreviatures i es representen en cursiva les lletres afegides, es transcriu per *e* la lletra tiroliana, s'ajunten les parts d'un mot gràficament separades i se separen els mots que apareixen units —per mitjà d'un punt volat, d'un guionet o d'un apòstrof—. Se supleixen, tancades entre [], les lletres oblidades i s'assenyalen les sobrees entre <>. Es regularitza l'ús

de majúscules i minúscules i s'aplica la puntuació i l'accentuació segons la normativa de l'IEC. Les referències indiquen el número de foli del manuscrit, el número de cada foli en la transcripció i el número de línia en cada foli original (Veny, 1985: 548). Se'n troba una còpia a l'apartat 5 d'aquest treball. A la traducció només figura el número de foli.

En el procés de traducció, tant per aclarir significats confusos com dubtes de transcripció («cus [?]*291v[= 10] 5, «siat conditum ad modum cucl. [?] rosasi» *292[= 11] 12-13, etc.), fins on ha estat possible, s'ha fet servir textos similars. Així, el fragment dedicat a l'exercici i repòs (*287v[= 2] 16-20), on, a més, el copista probablement es va saltar una línia, s'ha comparat amb el segon capítol de la segona part del cinqué article principal del *Regiment* d'Agramont (Veny, ed., 1999). Els conceptes de medicina galènica que es consideren rellevants per comprendre el text s'exposen a peu de pàgina.

Esment especial requereix la traducció dels productes medicinals, molts dels quals romanen en llatí a l'original. Les obres lexicogràfiques espanyoles actuals que es basen en altres tardanes d'orientació humanística, com les de Nebrija, Alfonso de Palencia i, sobretot, l'edició que Laguna va fer en el segle XVI de *Acerca de la materia medicinal*, de Dioscórides, són relativament útils per al tractament de la terminologia mèdica i botànica medieval (Mensing, 1994: 11-12). Un exemple de discrepància entre la terminologia medieval i la recollida en alguns diccionaris recents es troba al *Regiment de preservació* d'Agramont (Veny, ed., 1999: *Tractat*, article V, partida II, capítol VII) quan s'identifica l'«erba de Tunij» amb el «*diptanus*» (*Dictamnus albus* L. [“dictam, gitam, lletimó”]), ja que en algunes obres lexicogràfiques actuals l'«erba de Tunij» apareix com *servato* en castellà, és a dir, el «fonoll de porc» català (*Peucedanum officinale* L.). Agramont assenyalava la identificació correcta de l'«erba de Tunij» a l'edat mitjana.¹ En aquest treball s'ha seguit glossaris medievals.

L'article es clou amb un glossari que presenta la particularitat d'estar compost des de criteris de traductor, és a dir, fixant només el significat en context. L'estudi filològic, que ja havia fet Joan Veny, ha estat essencial per al procés de traducció.

4. TEXT META

PETIT TRACTAT SOBRE EL REGIMENT EN TEMPS D'EPIDÈMIA

*287[= 1] Siga en nom de Déu i de la humil Verge Madona Santa Maria. Comença un petit tractat pel Reverend mestre Arnau de Vilanova sobre el regiment que es deu tenir en temps d'epidèmia, ço és, en temps de pestilència.

En nom de Déu i de la Verge Maria, a la qual hem de recórrer en totes les nostres obres i assumptes per raó que és advocada dels pecadors.

I primerament, en tota reunió de persones es deu perfumar la casa o la cambra, en hivern, amb aquest perfum:

1. Comunicació personal de Guido Mensching.

Recipe. làdan, mirra, màstic, encens, de cadascun .II. dracmes; sàndals muscaceïlins, flor de romaní, sapan, de cadascun .I. dracma. Roses vermelles, .I. dracma i mitja.

I si s'ho pot permetre, que s'hi mescle estorac vermell i fusta d'àloes, de cadascun .II. dracmes. Almesc i ambre a parts iguals en pes d'un diner. Allò que es puga polvoritzar, que es polvoritze i que se'n faça trociscos amb aigua de roses.

I si és estiu, que es faça el perfum següent:

*287v[= 2] *Recipe.* roses vermelles, tots els sàndals, flors de violes, de cadascun .II. dracmes.

I si s'ho pot permetre, pot mesclar-hi almesc, ambre, de cadascun en pes d'una malla; càmfora, .I. dracma, amb aigua de roses i amb vinagre i que se'n facen trociscos. Així mateix, pot portar un pom ben odorífer fet així:

Recipe. ambre, .II. dracmes; fusta d'àloes, sàndals vermells i muscaceïlins, de cadascun .I. dracma i mitja; càmfora, .I. dracma. I si és estiu, s'hi pot posar més càmfora. I si és hivern, menys. I que la càmfora i l'ambre estiguen un dia en aigua de roses i després siguin dessecats i tot plegat s'ajunte i se'n faça una massa amb làdan; que se'n faça un pom gran o menut, segons la vellúria d'aquell que el porte.

Es deu evitar, en tal temps, moviments i treballs immoderats que escalfen, i que es repose. O pot fer moviments temperats [...] fets en lloc de molta immundícia deu evitar. Així mateix, es deu evitar tot coit excessiu, perquè tal acte debilita el cos i l'escalfa i el fa més susceptible a les infeccions. En tal temps es deu evitar tota mena de fruita, perquè aquesta aigua la sang i els *288[= 3] humors, per la qual cosa són més propensos a putrefacció. I es pot menjar, en poca quantitat, fruites acetoses, com ho són magranes agres i cireres agres. I es deu evitar la verdura tret de borraïnes, lletuga i herbes acetoses, com ho són créixens, escabiosa mullada en vinagre i verdolagues. Es deu evitar, en tal temps, tot aliment dolç, i en especial llet i tot aliment fet de pasta i de farina, excepte ordiat o avenat. Es deu evitar carns denses i viscloses, com la carn de porc i ocells d'aigua. Es pot triar carn de moltó jove i polls i polletes i ocells menuts, i semblants. Es deu evitar alls i cebes, mostassa, eruga i totes les coses coents així com salses, gíngebre i pebre. Es deu evitar tota mena de peix, tret d'alguns, ço és, molls, lluços i alguns peixos de roca preparats en vinagre o agraç. Que en tots els menjars el pa siga bo, ben cuit i llevat; dels vins convenen en tal temps blancs i lleugers i no dolços, i que siguin de l'any; i s'ha d'evitar vins cuits, vi de raïm moscatell, malvasia, y tots els vins coents; i es deu evitar els vins tèrbols i esdevinguts agres.

Es deu evitar tota ingestió excessiva, principalment d'aliments dolents, *288v[= 4] i no es deu prendre aliment fins que l'anterior haja estat digerit. Tanmateix, en tal temps no es deu patir fam ni set apreciables si són naturals i no són falses.³ Del dormir i del vetllar no deuen ser.⁴ Immoderat és dormir molt, perquè engreixa. Així mateix, vetllar molt

2. El copista s'ha saltat una ratlla probablement (Vený, 1985: 561).

3. Els metges il·lustrats medievals advertien contra la fam «falsa o mendosa», que se sentia a la boca de l'estómac, com la verdadera, però sense que hi hagués inanició dels membres. Com a tal consideraven la «fam canina» —que no es calmava amb el menjar—, la «bulímia» (*bulimus*) i la fam immoderada de les embarassades i els convalescents (Gil-Sotres, 1996: 196).

4. L'autor passa a regular el son i la vigília, que són una de les sis coses no naturals sobre les quals s'ha d'actuar, per mitjà de la dietètica, a fi d'evitar la malaltia. Tal volta voldria dir «de com no deuen ser el dormir i el vetllar», però s'ha respectat la forma en què apareix a la transcripció.

consumeix i debilita el cos. Que es faça temperadament cadascun d'aquests. Si és possible, que s'evite dormir de dia. Si no es té per costum, llavors que siga poc, i poc després del dinar.

Dels accidents de l'ànima es deu evitar la tristesa, es deu cercar el goig i l'alegria i totes les coses plaents, i observar el regiment abans dit pel que fa a la dieta.

I, a més, es deu usar, pel que fa a la conservació de la salut, les medicines següents:

Primerament, pel matí, abans d'eixir de casa, deu prendre boli armeni amb un poc de vinagre grec o blanc. Pot prendre .I. dracma de dictam polvoritzat, amb un poc de vinagre grec o blanc. Cada matí pot prendre poncem confitat o amb la seua agror, bevent després un poc de vi amerat, i pot prendre una torrada mullada en vinagre i en aigua de roses.

És lloable, indiferentment a qualsevol complexió, la mescla de *289[= 5] les dues parts d'àloe i de mirra i de safrà. I en la forma de les píndoles ja dites abans fetes amb vinagre.⁵ La seua dosi és .I. dracma. Tanmateix, si l'àloe es preparés amb substàncies aromàtiques⁶ seria més vigoritzador i menys excitatiu. Això no obstant, s'ha d'evitar en tots aquells qui pateixen de morenes si no se n'ha tret l'àloe i després s'hi ha afegit aquells que corregeixen el dit mal, com màstic, tragacant, bdel·li. Pot fer servir les píndoles del bolo que se segueix així:

Recipe. boli armeni, .III. dracmes; càmfora en pes d'una malla, amb vinagre i aigua de roses tant com siga necessari, i que se'n facen píndoles. Però s'ha d'evitar en aquells que pateixen d'arena en la bufeta, vull dir, el boli armeni.

Dic encara que el cos siga purgat i netejat segons ho requerisca l'humor, conegut per l'orina l'humor que hi predomina. I si predomina la sang, que es faça sagnia o medicina laxativa,⁷ i si predomina *289v[= 6] altre humor, o per als dos, si és necessari segons el judici del metge, es deu usar la triaga major o el mitridat dissolt en vi grec, i el dejú deu durar després VIII hores.⁸ I aquesta medicina, per la seua excel·lent propietat, no per qualitat,⁹ vigoritza el cor i el fa capaç d'expel·lir el verí. Tanmateix, ha de ser notat diligentment que cada verí té la seua pròpia triaga. I la triaga major, encara que valga contra molts verins, no val contra tots, perquè principalment val contra el verí de la serp i no

5. Aquí, l'autor descriu les píndoles de Rasís, que normalment constaven de dues parts d'àloe, una part de mirra i una part de safrà, tot incorporat a aixarop en quantitat suficient.

6. Vegeu § 6. 'Glossari', s. v. *alefengines*.

7. Totes dues es considerava que produïen l'evacuació de tot el cos, i en aquest aspecte eren conegudes com 'evacuadors universals'. Es pensava que la sagnia ho feia per igual en tots els humors que estaven en les venes, mentre que la medicina laxativa provocava una evacuació electiva, d'uns humors i no d'altres (Arredondo, 1669: 309).

8. Després d'administrar un medicament, el metge recomanava un temps de dejú perquè el cos se centrara només en la digestió d'aquell. També es recomanava un temps de dejú després d'haver provocat el vòmit, atesa la debilitat en què quedava l'estómac.

9. En el galenisme arabitat s'entenia que els efectes nocius o els curatius d'un cos celeste, d'un element, d'un verí, d'una confecció, etc. es podien deure a una propietat específica present en la seua naturalesa, o bé a les seues qualitats —temperatura, etc.— (Veny, ed. / García Ballester / Arrizabalaga, 1999: 'Glossari' s. v. *propietat amagada*). En el primer cas, l'efecte era immediat i la facultat romana permanentment en la substància nociva o en la guardadora. En el segon, l'efecte podia ser limitat en el temps (vegeu, p. e., Díez Daza, 1599: Tratado segundo, cap. V).

contra l'acònit. I per raó d'això, quan a aquesta verinositat¹⁰ no li puguem donar la seua pròpia triaga, perquè ignorem la naturalesa de la seua verinositat, devem usar el producte triagal més comú contra tot verí, com és la pedra betzoar. I en el seu defecte, la maragda té gran propietat tant de preservar com de curar. I s'ha de prendre així: nou grans polvoritzats i presos¹¹ en dejú, amb aigua d'escabiosa, i deu estar després VIII hores sense menjar. I jo dic que aquells que tinguen el floronc¹² i bubó i la febre pestilencial, que se'ls done aquest protector que ho és contra tot verí, i en especial en aquesta malaltia del bubó i de la febre pestilencial. Però és *290[= 7] menester que el dit beuratge es done al pacient dintre del termini de xv hores, i és el següent:

Recipe. margarides, jacints, dictams, tormentilla, maragdes, de cadascun mitja unça, polvoritzar finíssimament i incorporar a aigua d'arboç i escabiosa a parts iguals en quantitat suficient, i deixeu-lo assecar a l'ombra, i polvoritzeu-lo després, i que se'n facen dosis d'.I. dracma amb aigua d'arboç, escabiosa i agrella. I que s'administre dintre del termini de xv hores. I després que s'haja declarat la malaltia, és molt bona medicina. Tanmateix, si es dóna el cas que la medicina no s'ha fet en la manera que es diu i el pacient no té espera, que se li done aquest:

Recipe. Boli armeni i terra sigillata, de cadascun .I. dracma, que es polvoritze subtilment; triaga, .I. dracma i mitja; aigua d'arboç i d'escabiosa i d'agrella, de cadascuna .I. dracma. I que es done al pacient en dejú. Mes, si es cau malalt molt de sobte, que se li done a beure al moment la dita medicina. I si és infant petit, doneu-li'n la meitat, i deu estar-se de menjar VIII hores. I per tal que vegeu el mal ús en l'administració de la triaga, anotareu una dita de Galé escrita en un llibre intitulat *Triaga de l'emperador* i és així: Jo aconselle aquell qui pren la *290v[= 8] triaga per a la conservació de la salut que la prenga després que haja fet la digestió del menjar que estiga fora de l'estómac.¹³ I deu prendre'n en quantitat d'una bona fava dissolta en dues cullerades d'aigua. I, si fóra necessari, en quantitat d'una bona ametla, dissolta en tres cullerades d'aigua, i no es deu prendre en estiu, ni si és un home jove, ni si es té constitució calenta. I, si és necessari, que siga en petita quantitat, i no es deu administrar en els infants. I contà ell que a un infant seu va fer prendre la triaga i quan la va beure, al poc es trasmudà i morí l'infant per flux de ventre aquella nit. I aconsella que els vells la prenguen dissolta amb vi i no amb aigua, i aquestes són les seues paraules, de manera que pot ser doctrina per a nosaltres que els infants, ço és, fins als xv anys, deuen prendre en tal temps boli armeni. I aquells qui tinguen de L anys en amunt, la triaga; i els mitjans, les píndoles de Rasís. Ja que aquests accidents

10. A la transcripció, aquí i dues línies més avant, resa 'venositat' (*289v[= 6] 11 i 13), però el paràgraf adquiriria sentit si en tots dos casos diguéssim 'verinositat', i amb aquest supòsit l'he traduït. Vegeu § 6. 'Glossari', sota la veu *venositat*.

11. S'ha interpretat que l'original fa servir la forma verbal 'aprendre' en comptes de la forma 'pendre', la qual cosa obliga, en la traducció d'aquesta línia (*289v[= 6] 19 a 21), a destacar la diferència entre 'après' (*289v[= 6], 19) —participi— i 'après' (*289v[= 6], 20) —adverbi.

12. La traducció de "bosi" per "floronc" s'explica a § 6. 'Glossari', s. v. *bosi*.

13. Es considerava tres digestions. La primera es feia a l'estómac, la segona al fetge i l'última als membres del cos, on l'aliment es convertia en la seua substància —alguns autors parlaven d'una quarta, que tindria lloc als vasos sanguinis, abans d'anar l'aliment des del fetge als membres—. El color de l'orina indicava si s'havia completat la digestió.

s'esdevenen, a vegades, en llocs on no hi ha metge, es posarà aquí el regiment curatiu de la febre pestilencial.

Regiment curatiu de la febre pestilencial.

*291[= 9] Primerament que s'evacue el cos per mitjà de sagnia o per medicina laxativa, o per ambdues, segons que considere el judici del metge, sense esperar que es faci digestió quan l'humor corromput siga rabiós. Malgrat que les energies del malalt estiguen al principi defallides i debilitades, si ambdues foren necessàries —i açò ocorre quan l'humor pernicios és sang mesclada amb altre humor— es deu fer abans la sagnia i després la medicina. I en la sagnia val més multiplicar les vegades que la quantitat en una vegada. I es deu fer un clisteri d'aquesta manera i forma:

Recipe. herbes comunes, ço és, malves i violes, malcoratges i bledes, de cadascuna .I. manoll; ordi sense netejar .I. puny, segó, .xv.;¹⁴ dictam, donzell, atzarí, de cadascun mitja unça. Que se'n faci decocció en què es dissolga canyafístula, .I. unça; suc de bledes, oli de violes, de cadascun .II. unces; melrosat, mitja unça; sal comuna, .I. dracma. S'hi pot afegir i disminuir tant quant ho requerisca l'edat i la complexió, o segons el criteri del metge. Pot ser aixaropat amb julep de roses, o amb aixarop d'agrella simple i aixarop de l'agre del poncem. Es pot fer aquest julep:

*291v[= 10] *Recipe.* aigua de roses, d'endívia, aigua d'agrella, de cadascuna .I. quart; vi de magranes agres, mig quart; de cadascun dels sàndals, .I. dracma; sucre tant com siga menester. Que se'n faci julep.

I si al començament no s'evacua cap cuc,¹⁵ la medicina laxativa és aquesta:

Recipe. flor de violes, buglosa, de cadascun .IIII. dracmes; ametles dolces pelades i concassades, mitja unça. Que se'n faci decocció amb aigua d'endívia i que hi quede en remull tota una nit; escorça de mirabolans cetrins, .VIII. dracmes i afegir-la; que es fregue i es cole i s'hi afegeixi ruibarbre en pes de dos diners; espicanard en pes d'una malla. Que se'n faci coladura a .IIII. unces, afegint o disminuint segons criteri del metge, perquè aquesta medicina no s'escau si no és en humor calent, ja que és generalment bona en aquest. Tanmateix, si és altre l'humor que hi predomina, que siga evacuat amb allò que es requereix en la dita medicina, que s'hi posen els mirabolans quebuls i, una vegada evacuats, que es vigoritzen i restrenyen, ja que tals acaben i redueixen els seus dies en fluix de ventre. Així mateix es poden fer evacuar amb tamarindes i amb ruibarbre. Feta la purgació, que siguen vigoritzats amb polls i amb polletes de la grandària d'una perdiu, o major, fent servir coses agres en allò que es menja, com agraç i vinagre.

*292[= 11] Que se'ls obligue a prendre'n cada quatre o tres hores, segons la quantitat que ingereixen cada vegada. I feta la purgació, és bo que es prengui boli armeni amb julep o amb brou. I feu aquest cordial:

Recipe. confecció de roses, borratges i de buglosa, i escorça de poncem confitada amb sucre, de cadascun mitja unça; pòlvora de diadragant¹⁶ de cadascun .I. dracma; boli

14. S'ha considerat aquí que tal volta el desenrotllament de l'abreviatura 'p' seria 'puny', com consta en altres receptaris catalans, per exemple en Mas (ed. 1625: 51 i 90).

15. A la transcripció hi figura «cus (?)». Atesa la importància que es donava en la medicina medieval a la lluita contra els cucs, tal volta s'hauria d'interpretar el mot d'aquesta manera.

16. Vegeu § 6 'Glossari' s. v. *pulvis diadragant frigidus*.

armeni, llavors d'agrella, tots els sàndals,¹⁷ de cadascun mitja dracma; margarides perforades i no perforades, fusta d'àloes, de cadascuna mig escrúpol, ossos de cor de cervo en número de .II.; panys prims d'or, en número de .IIII., sucre en quantitat suficient, que se'n faça confitura a la manera de sucre rosat¹⁸ i daureu i roseu.¹⁹ I les epítimes es deuen fer tant quant la febre siga molt ardent, i és aquesta:

Recipe. aigua de roses, .VIII. uncies; aigua de buglosa, .IIII. uncies; sàndals, roses, de cadascun .IIII. dracmes; vinagre blanc, mitja unça. Que s'hi mullen draps de lli i que es posen a la regió del cor si l'apostema és en la regió de l'emuntori de l'aixella, i si és en l'emuntori de l'engonal, aleshores que es faça la diferència, ço és, que es faça el remei de l'epítima en la regió del fetge i s'hi aplique altra forma d'epítima:

Recipe. suc de codonys i de pomes i aigua de roses, de cadascun .I. unça, *292v[= 12] i .II. o .IIII. cullerades de vinagre blanc; tots els sàndals, de cadascun .IIII. dracmes; mitja dracma de càmbora. Que es barregi tot i se'n faça epítima i es pose tal com s'ha dit abans, en la regió on siga necessari. I quan l'embrocació estiga eixuta, que s'hi aplique altra.

D'igual manera, per endur-se'n o socórrer el sofriment de la febre, ja que pel comú tenen gran patiment en la front i en els polsos del cap, que se'ls faça aquest ungüent i se'n facen cataplasmes de pols a pols al front, i als canells, i el dit ungüent és aquest:

Recipe. una taronja madura cuita en brases. I després:

Recipe. ungüent rosat i populeó, mitja unça a parts iguals; i un rovell d'ou i llet de dona que allete mascle, en quantitat suficient. I que es barregi tot, i es faça com s'ha dit més amunt.

A més, que la casa del malalt siga ruixada sovint amb vinagre amerat amb aigua freda, i si fóra amb aigua de roses, més valdria. I deu tenir, al voltant del llit, herbes fredes com murta i fulles de canyes i de sarments i de salzes i roses fresques. Que no entre massa gent a la seua cambra. Aconsellaria que si el malalt no pogués dormir, i en fos la causa la febre que té en el cap, que es tinga cadellons petits de llet i, fesos per *292v[= 13] l'espinada, que es posen damunt del cap. I així mateix, bons hi són pollets petits; i encara molt bo el següent:

Recipe. una herba que es fa en la superfície de l'aigua, que té la fulla com a llentilla i els especiers li diuen *lantiginis aquae*.²⁰ I que es pique bé en un morter. I després fiqueu-la en un drap a la manera d'emplastre i escalfeu-lo i poseu-lo en la front, que estiga un poc escalfat, i que s'hi mantinga de pols a pols, i tot seguit dormirà.

17. A la transcripció hi resa «sándols onus» (*292[= 11] 8). Tal volta es podria interpretar de manera similar a com apareix a *292v[= 12] 1, és a dir, «omnium sandilorum», i així s'ha considerat a la traducció.

18. La transcripció diu: «siat conditum ad modum cucl. (?) rosasi». És possible que l'original hi vulga dir «fiat conditum ad modum zucchari rosati», tal com apareix a una recepta medieval contra la pestilència, escrita per Joan Jacme (1357) i recollida per Klebs / Droz, (1925: 26).

19. «*Et daureti et ruxetur*», en la transcripció. El compost anomenat «condit» es cobria amb panys d'or. Menys segura és la traducció de «*ruxetur*» per «roseu», que es recolza en la freqüència amb què s'empolvorava la superfície dels medicaments. En aquest cas la polvora podria ser del mateix sucre rosat.

20. Vegeu § 6. 'Glossari', s. v.

Igualment, per al cas mateix de mal de cap que vinga per calor, feu-li el que segueix:
Recipe. màstic que estiga ben polvoritzat, i suc de morella o oli rosat i vinagre grec, i que es faça de tot açò una cataplasma ben ampla que abaste de pols a pols i es duga de continu.

5. TEXT FONT

[PATIT TRACTAT SOBRA LO REGIMENT EN TEMPS DE HEPIDÈMIE]

*287[= 1] ¹En nom de Déu sia *e* de la umill Verga/²Medona Santa Maria comensa un ³patit tractat per lo Reverent mestra ⁴Arnau de Vilanova sobra lo regi/⁵ment qui-s deu tenir en temps de he-⁶-pidèmie, ço és, en temps de pestilència.

⁷[En nom de Déu e de le ⁸Verga Maria la qual⁹havem aplicar en totes nos-/¹⁰tres operacions e affers per tant com ¹¹és advocade dels paquedors.

E primera-/¹²ment en tota congregació de gents deu ¹³ésser perfumade le case o le cambre en ¹⁴lo temps de ivern ab aquest perfum:

¹⁵*Recipe* labdanum, mir[r]a, mástech, ensens, ana ¹⁶*dragmas* .II. Sàndals muscacellini, flor de rome-/¹⁷-ní, branchis biancis ana dragmas .I. Roses ver-/¹⁸-melles dragmas .I. *et semis*.

E si és potent mescle-y ¹⁹storachs calemita e lignum aloe ana dragmas ²⁰.II. Musch e ambre ana pes de un diner. ²¹Ço que fa a polverizar sia polvorizat ²²e sian formats trosichs ab aygua-ros.

¹E si és d'estiu fareu lo perfum següent:

*287v[= 2] ²*Recipe* roses vermelles, tots los sàndils, flor de ³violes ana *dragmas* .II.

E si és potent, pot-hi mes- ⁴-clar musch, ambre ana pes de malla; cà-⁵-fora *dragma*, ab aygua-ros e ab vinagra e ⁶sian fets trosichs. Axí metex pot por-/⁷-tar un pom bé odoriferant fet axí:

Recipe ⁸ambre dragmas .II.; lignum aloes, sàndils vermells ⁹e mustacellini ana *dragma* .I. *et semis*; cà-¹⁰fora *dragmas* .I. ¹¹E si és d'estiu, hi pot ésser posat més cà-¹²-fora. E si és d'ivern, menys. E la cà-¹³fora ¹⁴e l'ambre astiga un dia ab aygua-ros e ¹⁵puy sian disecats e tot ensems sia ajus-/¹⁶-tat e feta una massa ab labdenu; sia for-/¹⁷-mat un pomell gran o poch segons la ¹⁸velor dell portant.

Deu ésser asquivat ¹⁹en tal temps moviments e treballs inmo-/²⁰-derats [que] escalfen e reposen. O pot husar/²¹ moviments trempats [...] ²²fets en loch de to-/²³-ta inmondícia deu esquivar. Axí metex se ²⁴deu guardar de tot cohit exssesi com ²⁵tal acta debelita lo cors e l'ascalfa e-l fa ²⁶pus ²⁷pasible de reebre infeccions. En tal temps ²⁸deu ésser asquivat tota menera de fruytas ²⁹com aquestas aytals fan la sanch e les humós ³⁰aygosa [s] perquè són *pus*

*288[= 3] dispostes ha putre-/¹facció. E hus fruytes hasetoses, axí com ²són megranes agres e cireres agres; pot-/³les menjar en pocha quanditat. E deu/⁴ésser asquivada verdura exceptat bor [r] a-/⁵ges, letugas e erba asetosa axí com són cré-/⁶-xens, escaviosa mullada en vinagra e ver-/⁷-dolagas. Deu esquivar en tal temps tota vi-/⁸-anda dolsa e en especial leyt e tota vianda/⁹feta de pasta e de farina, exceptat ordiat ho/¹⁰avenat. Deu esquivar carns grosses e vis-/¹¹-coses axí com és carn de porch e osells d'aygua. ¹²Són alegidores carns de moltó jova e ¹³pols e polletes e ossels menuts e semblants. ¹⁴Deuen ésser asquivats als e sebes, mostal-/¹⁵la, oruga e totes coses agudes axí com ¹⁶sal-ses, ginebre e pebre. Deu esquivar to-/¹⁷-ta menera de pex, sinó alguns, so és, ¹⁸molls e lusos e alguns peys de roque pre-/¹⁹perats ab vinagra o agràs. En totes ses vi-/²⁰-andes lo pa sia bo, bé cuyt e levat; dels ²¹vins se pertany en tal temps blanchs e sup-/²²-tils e no dolssos e sian de l'any; e són esqui-/²³vedós vins cuyts, moscat, malvesia e tots ²⁴vins aguts; e són asquivedors vins torbats ²⁵e mudats.

21. «El copista s'ha saltat una ratlla probablement.» (Veny, 1985: 561).

Deu ésser asquívada tota re-/²⁶-plecció mejorment de àvols viandes

*288v[= 4] ni /^{*1} deu pendre viandes fins que la primera sie/²diggesta. Emperò en tal temps no deu ésser /³soferta fam ni set sensible si són naturals /⁴ e que no-n sia mendosa. Del dormir e del vet-/⁵-lar no deuen ésser. Inmoderat és lo molt/⁶dormir car umenta lo cors. Axí metex /⁷lo molt vetlar dissecha e debilita lo cors.⁸ Per cascú de aquests sian fets temprade-/⁹-ment. Si és possible, lo dormir de dia és /¹⁰asquivedor; si ni ho ha acustumat, elevo/¹¹-res sia poch e que age poch temps del di/¹²-nar.

Dels accidents de la ànima deu es-/¹³quivar tristícias, deu cercar goigs e ale-/¹⁴-grias e totes coses plasents e observar/¹⁵lo regiment desús dit com se pertany en la /¹⁶dieta.

E encare sí deu husar per con /¹⁷de la sua sanitat les medesines se-gents:

/¹⁸Primerament en lo metí, abans que /¹⁹hischa de case, deu pendre del boli armi-/²⁰-ni ab un poch de vinagra grech o blanch.²¹ Pot pendre del diptamus pulverizat ab /²² un poch de vinagra grech o blanch de .I. *dragma*.²³ Cascun metí pot pendra del ponsem candit /²⁴o de la sua asetositat bavent après un /²⁵poch de vi amerat e pot pendre una tor[r]ada /²⁶mullada en vinagra e en aygua-ros.

/^{*1}És lohade indiferentment a quescuna /²complexió le mistura de

*289[= 5] les duas parts de /³eloen e de mirra e de sefrà. E en la forma /⁴de les píndoles ja ditas demont fetas ab /⁵vinagra. Lo seu dosis és .I. *dragma*. Emperò si lo /⁶aloen era preperat ab espèsies alefangi-/⁷-nes seria més confortatiu e menys ena-/⁸getiu. Emperò és asquivedor en aquells/⁹ qui són tocats de morenes si lo eloen /¹⁰no hera levat e après hi sia aplicat aquells /¹¹qui corregexan de dit nocument axí /¹²com màstech, gome dregant, bedell. Pot /¹³husar les píndoles del bolo qui-s se-guexen /¹⁴enaxí:

Recipe boli armini dragmas .III., càmfora/¹⁵pes de malla, ab vinagra e aygua-ros tant /¹⁶cont sia necessari e formarne píndoles.¹⁷ Emperò és asquivedor en aquells que /¹⁸són tocats de arenes, so és, lo boli armini. /¹⁹Dich encare que si lo cors purgat e /²⁰mondificat segons que requer le humor /²¹coneguda per le hurina la humor senyo-/²²reiant, e si senyorajarà la sanch, sia feta /²³sagnia ho medesina lexativa, e si senyo- /²⁴rega

*289v[= 6] altra humor, o per abdosos, si ne-/²⁵ sesari és, segons lo judici del metga, /²⁶deu husar le triaga mejor o lo metridat /^{*1}disolt en vin grech [en] en dejú deu endurar /²après VIII ores. E aquesta medesina per/³le sua excel·lent propietat, no per calitat,⁴conforta lo cor faent-lo potent a espellir /⁵lo verí. Emperò és notador diligentment/⁶com cascun varí age se pròpia triaga.⁷ E la triaga mejor, posat que velega con-/⁸-tra molts verins, no és generall a tots, com/⁹principalment val contra-1 verí del tiri e/¹⁰no contra lo napellus. E per amor de /¹¹hasò com a aquesta venositat nós no li pu-/¹²-gam donar se pròpia triaga, com igno-/¹³ram le espèssia de la sua venositat, devem /¹⁴husar la cosa triagall *pus* cumuna contra /¹⁵tot verí axí com le pedra batzaar. Mas en/¹⁶defellensa sua és lo maragda que tant en /¹⁷preservar com en curar ha gran propi- /¹⁸atat. E és la sua presa: nou grans pol- /¹⁹verizats e après en dejú ab aygua de /²⁰escaviosa e deu astar après VIII ores /²¹de menjar. E jo dich que en aquells /²²qui an lo bosí e bubó e le febre pestelen- /²³-ciall que-1s fosen donats aquests defen- /²⁴-sius qui és contra tot verí e en especiall /²⁵en aquesta meletlia del bubó e de febre /²⁶pestelenciall. Emperò és

*290[= 7] mester que lo /^{*1}dit abeuratga sia donat al pasient dins /²xv ores e és lo següent:

Recipe margari- /³tarum, iaccinorum, diptamus, turmentille, esma-/⁴ragdorum ana *uncias semis*, pulverizentur subtili- /⁵sime et incorporentur cum aqua arbuci et /⁶ascaviose ana *quod sufficit* et postea siccentur in /⁷umbra et postea polvorizentur, fiat sic prius /⁸ter dossis en (?) dragmas .I. cum aqua arbuci scaviose /⁹et asetose. E sia donat dins xv oras. /¹⁰E après que le meletlia li serà venguda, /¹¹és molt bone cose. Emperò si serà cas que /¹²le medesina no fos feta en la menera qui-s /¹³conté e lo pasient no-u poria esperar, sia-li /¹⁴donat aquest:

Recipe boli armini et terra segil- /¹⁵-lata ana dragmas .I., sia *prim* pulverizat, triaga .I. *dragma* et *semis* /¹⁶aqua arbuci et ascaviosa et asetosa ana dragmas .I. /¹⁷E sia donat al pasient en dejú. Em-

però si lo /¹⁸melalt esdevenia fort soprat, sia-li donat /¹⁹a beura tentost la dita medesina. E si és /²⁰infant poch, donau-li'n le mitat e deu estar /²¹VIII hores de mengar. E per tal que vejau /²²lo mal ús en la administració de la triaga, /²³enotareu un dit de Gualien posat en /²⁴un libre apellat triaga de l'anperador e és ay- /²⁵tall: Jo do de consell en aquel qui pren la /²⁶

*290v[= 8] triaga per conservació de senitat que le pren- /^{*1}-ga après que haurà feta la digestió de le vian- /²-da que sia fora del stómach. E deu-ne pen- /³-dre quanditat de una bone fave disolt ab /⁴duas cullerades d'aygua. E, si és nessesari, can- /⁵-ditat de une bone amella, e sia disolta ab /⁶tres cullerades d'aygua e no deu ésser pres /⁷en temps d'estiu, ne sia hom jova ni age /⁸complecció calda. E, si és nessesari, sia /⁹petita quanditat e no-s deu administrar /¹⁰en los hinfants. E recomtant ell que [a] /¹¹un seu infant féu pendra la triaga e con /¹²le ach beguda no-l poch tremudar e morí l'in- /¹³-fant per flux de ventra aquella nit. E con- /¹⁴-sella que-ls vellys le prengan disolta ab vi /¹⁵e no ab aygua e aquestes són les suas pa- /¹⁶-raules. Per què pot ésser a nós doctrina /¹⁷que los infants, so és, fins ha XV anys, /¹⁸deuen pendre en aytal temps del boli armi- /¹⁹-ni. E aquells que són de L anys aval, /²⁰la tri[a]ga. E los mijans, les píndoles de Ra- /²¹-sís. E per tal com en aquests accidents /²²se esdevé a vegades en loch ont no ha met- /²³-ga, serà posat así lo regiment curatiu de /²⁴le febre pestelenciall.

/²⁵Regiment curatiu de la ffebra pestilenciall.

*291[= 9] *1[P]rimerament sia avecuat /²lo cors per sagnia ho per medesina /³laxativa o per abdosos, segons que /⁴apar al judisi del metga no sperant di- /⁵-gestió com le metèria sia foriosa. No- /⁶res-menys qe les virtuts del melalt són /⁷tentost en lo principi deffalides e debili- /⁸-tades, <e> si abduas eran nessecàries — e /⁹asò és quant le humor pecant és sanch /¹⁰mesclada ab altra humor — deu fer abans la /¹¹sagnia e enaprés la medecina. E en la /¹²segnia val més montiplicar les vegades que /¹³la quanditat en una vegada. E deu fer un /¹⁴crastiri en aquesta menera e forma:

Recipe /¹⁵erbes comunes, ço és, malves e violes, mal- /¹⁶-coratges e bledes ana *manipulos* .I., ordi no mun- /¹⁷-dat primer .I. segon .XV., diptamus, donzell, ad- /¹⁸-zarí ana *uncias semis*. Sia-n feta decocció en què sia /¹⁹disolta càsia *ffistula uncias* .I., such de bledas, oli vio- /²⁰-lat ana *uncias* .II., melrosat *uncias semis*, sal cumuna /²¹*dragmas* .I. Pots-hi aplicar e desminuhir axí com /²²raquer le adat e la complexió ho serà vist /²³al metga. Pot ésser xeropat ab jolep /²⁴rosat, ho ab exerop asetós simple e axerop /²⁵de la asetositat del çitri pot fer aquest jolep:

*291v[= 10] *1*Recipe* aygua-ros de índivia, aygua de aseto- /²-sa ana .I. *quart*, vi de megranes agras mig *quart*, /³de cascú dels sàndels .I. *dragma*, sucra tant cont /⁴serà mester; ffiat jolep.

E si en lo comens /⁵no és avecuat non cus (?) le medesina lexa- /⁶-tiva és aquesta:

Recipe flor de violes, bug- /⁷-lossa ana *dragmas* .III. amelles dolses pelades e con- /⁸-quessades *uncias semis*. Sia feta decocció ab aygua /⁹de índivia en què remull tota una nit; escor- /¹⁰-sa de mirabolants citrins *dragmas* .VIII. e al mets; /¹¹sia fregat e colat e sia-y posat riubàrber pes /¹²de dos dinés, spise nardi pes de malla, sia-n /¹³feta coladura a .III. *uncias* aplicant ho amin- /¹⁴-vant segons serà vist al metga, com aquesta /¹⁵medesina no s'esgort sinó en matèria calda /¹⁶com aquesta és cumument bona en aquesta. /¹⁷Emperò, si hi pecava altra humor, sia avecu- /¹⁸-ada ab so que-s raquer en la dita medesina, /¹⁹són posats los mirabolants quebulls e, ave- /²⁰-quant, conffortan e rastrenyan com tals fe- /²¹-nexan e restrenyan sos dias en flux de ven- /²²-tra. Axí matex poden ésser avecuats ab ta- /²³-merindis e ab riubàrber. Feta la purgació sian /²⁴confortats ab polls e ab polletas del gran de /²⁵una perdiu, ho mejor, husant coses agras en /²⁶ço que menjarà axí com agràs e vinagra. /

*292[= 11] *1Sian forsats de pendra de quatra en tres ho- /²-ras e asò segons la quanditat que pren le /³vegada. E feta la purgació és bo de pendra /⁴boli armini ab julep ho ab brou. E feu aquest /⁵cordiall:

Recipe confectio rosarum borraginis e de bug- /⁶-lossa e ascorsa de ponsem candida ab sucra /⁷ana *uncias semis*, pulvis to diadragant frigidi ana /⁸*dragmas* .I., boli armini, semen asetose, sàndols onus /⁹ana *dragmas semis*, margaritarum foratarum et non per- /¹⁰ foratarum, lignum aloes

ana *scrupulos semis*, ossos de cor /¹¹de servo numeros .II., pannorum auri fini nu- /¹²-mero .III., sucra quod sufficit, siat conditum /¹³ad modum cucl. (?) rosasi et daureti et ruxetur. /¹⁴E les epitimes deuen ésser fetas cont la fe- /¹⁵-bra és molt ardent e és aquesta:

Recipe aygua- /¹⁶ros *uncias* .VIII., aqua buglosa *uncias* .III., sàndols, ro- /¹⁷-ses ana *dragmas*, .III., aceti albi *uncias semis*. Si- /¹⁸-an-hi banyades draps de li e sian mesos en /¹⁹la regió del cor si la apostema és en la re- /²⁰-gió de l'amuntori de la axella; e si és en l'a- /²¹muntori de l'angonall, elevores sia feta la di- /²²-farènsia, ço és, que sia feta la defensió de /²³la epítima [e] en la regió del fetga sia apli- /²⁴cat altra fforma de hepítima:

Recipe such de /²⁵codonys e de pomes e aygua-ros ana *uncias* .I. /²⁶

*292v[= 12] e .II. ho .III. de culerades de vinagra blanch /^{*1}omnium sandilorum ana *dragmas* .III., camfora *dragmas semis*. Sia /²tot encorporat e fet epítima e sia posat axí /³com demont és dit en la regió que serà /⁴ops. E com la embronqasió serà axuta, sia-n' i /⁵feta altra.

Item per aportar e ajudar ha /⁶le pasió de la febra que comunament han /⁷gran pasió en lo front e polsos del cap, sia /⁸ls /⁹fet aquest ungüent e sian-na fetas /¹⁰pletas de pols ha pols al front e als cols dels bra- /¹¹-sos e lo dit ungü[e]nt és aquest:

Recipe una to- /¹²-ronja medura cuyta en brases. E après

/¹³*Recipe* ungüent rosat e popoleon ana *uncias semis* e /¹⁴un vermell d'ou e let de dona que alet mas- /¹⁵-cla, quanditat que abast. E sia tot encorpo- /¹⁶-rat e sia fet axí com demont és dit.

Aprés /¹⁷la case del melalt sovint sia enrosada ab /¹⁸vinagra amerat ab aygua freda e si era /¹⁹aygua-ros, més valria; e deu tanir entorn /²⁰lo lit erbas fredas axí com murta e fulles /²¹de canyas e de serments e de sàlser e ro- /²²-ses fresques. En la lur cambra no y entr /²³molta gent. Conselaria que si lo melalt /²⁴no podia dormir, e asò per la causa de la fe /²⁵-bra que té en lo cap, que agen calons pe- /²⁶-tits de leyt e fesos per

*292v[= 13] la espina sian po- /²⁷-sats en la sumitat del cap. E axí metex hi /²⁸són bons pollets petits; hoch encara molt bo /²⁹lo següent:

Recipe una erba qui-s fa en la ca- /³⁰-re de le aygua que ha le fulla axí com ha /³¹lantilla e dian-li los speciés lantiginis aquae. /³²E sia picada han un morter bé. E puys me- /³³teu-la han un drap que sia en guisa d'en- /³⁴-pastra e sia ascalfat e sia posat en lo front /³⁵que sia un poch ascalfat e sia que tengua /³⁶de pols ha pols e tentost dormirà.

Item /³⁷per lo cas metex de dolor de cap que vingua /³⁸per calor, fe-li lo que.s segueix:

Recipe màstex /³⁹que sia bé pulverizat e such de solatrum /⁴⁰ho oli rosat e vinagra grech e sia fet de tot /⁴¹açò una pleta ben ampla que bast de pols /⁴²ha pols e sia continuat.

6. GLOSSARI²²

aceti albi: *acetum album*. “Vinagre blanc”. Vinagre que s’obté de la fermentació de l’alcohol pur destil·lat i diluït de la canyamel (*Saccharum officinarum* L.)

adzari: “atzarí, bàcara, bolmaga”. *Asarum europaeum* L.

agraç: “agraç o agràs”. Suc àcid de raïms verds o, menys, de qualsevol altre fruit —a l’edat mitjana s’emprava molt l’agraç de magranes.

ajudar: “socórrer”.

22. Les entrades d’aquest glossari respecten la forma amb què els mots apareixen en la transcripció de l’original.

ajustat: “ajuntar, barrejar”.

alefangines: “aromàtiques”. El tractament de l’àloe amb una decocció de substàncies aromàtiques es troba a Mesué (Bernuz, ed., 1550: LIIr i v-LIIIr). Alguns autors (Villai-zán, 1624: 22v) adverteixen sobre la diferència que fa Mesué entre el rentat de l’àloe amb espècies alefangines i les píndoles alefangines.

aloen: vegeu *eloen*.

aloes: vegeu *lignum aloes*.

ambre: En els textos medievals se sol fer la diferència entre la substància resinosa fòssil de color groc procedent de coníferes extingides, que es coneixia com “ambre dels grans” perquè se’n feia els grans de granadures en general, i l’“ambre gris”, que és una secreció biliosa dels budells del catxalot i es troba surant en la mar o en l’arena de la costa. A l’edat mitjana l’ambre de balena també es coneixia per esperma o espermaceti. Aquesta sinonímia es pot trobar a la *Sinonima de los nombres de las medeçinas* (SNM) (Mensing, ed., 1994: 75b, s. v. *acaetay*) i a la *Sinonima Bartholomei* (SB) (Mowat, ed., 1882: 10), tot i que hui es diu espermaceti una cera present en el crani dels catxalots. Al *Regiment d’Agramont* (Veny, ed., 1999: *Tractat*, article V, partida II, capítol I) es dóna una recepta, també amb la intenció de rectificar l’aire, on s’especifica *ambre grisie*. Cal suposar que el *Patit tractat* també es refereix a aquest i no al dels grans.

amellea dolces: “ametles dolces”. Normalment, aquest fruit del *Prunus amygdalus* Batsch es coneixia tan sols com “ametles”, i se solia qualificar només les “ametles amargues” o fruit del *Prunus amygdalus* var. *amara*.

amuntori: “emuntori”. En patologia, com apareix al *Patit tractat*, es refereix al lloc del cos per on s’evacuen a l’exterior els humors nocius. Es considerava que els ganglis de l’engonal actuaven com a albelló dels humors corromputs originats en la part del cos distal al diafragma, com els de les aixelles ho eren per als originats en la part proximal, i els de darrere les orelles —‘paròtides’, en els textos antics— per als del coll i cap.

aplicar (le Verga Maria la qual havem aplicar): “recórrer” (Franquesa, s. v. *aplicar*).

aplicar (Pots-hi aplicar e desminuhir): “afegir”.

aportar (Item per aportar e ajudar): “endur-se’n”.

arbuci: “arborç, arbocer”. *Arbutus unedo* L.

arenes (tocats de arenes): que pateixen d’arena o xicotets càlculs que s’eliminen per l’orina.

asetosa: *acetosa*. A la SNM (Mensing, ed., 1994: 77a, s. v. *aliorutiçi* i 79b, s. v. *azedula*), apareixen com a sinònimes *açetosa*, *azedula* i *azedera*. En català correspon a l’“agrella o vinagrella”. *Rumex acetosa* L.

avenat: “confecció culinària a base d’avena (civada), ametlles, brou, sucre» *Vocabulari de la llengua catalana medieval* (VLCM, s. v.).

aygua-ros: “aigua de roses”. Aigua destil·lada d’essència de roses.

batzaar: “betzoar”. Veu d’origen persa —PAD ZAH, protector contra verí—. Concreció calculosa formada per un nucli de pèls, fibres vegetals o altres elements estranys rodejats per precipitacions calcàries. S’extreia de l’estómac i del budell d’alguns animals.

bedell: “ebdel·li, bdel·li”. Goma resina groguenca, gris o bruna, semblant a la mirra, que s’obté de certes espècies d’arbres de la família *Burseraceae*, gènere *Commiphora* Jacq.

bledes: *Beta vulgaris* L.

boli armini: “bol armeni, bolo armini, boli armeni, bolarmeni, bolearmini”. *Bolus armenicus*. Bol d’Armènia. Argila ferruginosa vermellosa que, entre d’altres usos, es feia servir com a astringent —per a dessecar ferides, nafres cutànies i excoriacions— i contra la pestilència. Laguna (1555: 542), en la seua edició del *Dioscórides*, al capítol LXX, informa que s’extreia de certes caveres de Capadòcia i es transportava a la ciutat de Sinope, on es venia —raó per la qual se la coneixia també com a *rubrica sinopica*—. A aquesta terra se li atribuïa unes propietats molt similars a aquelles de la *terra sigillata*, motiu pel qual apareixen en molts tractats en la forma «bolo armeni o *terra sigillata*», però s’ha de tenir en compte que es tracta de dos productes diferents. Vegeu *terra segillata*.

borraginis: *Borrage*. “Borraina, borratja”, *Borrage officinalis* L.

bosi: “furóncol, floronc, floronco”. Aquesta paraula té, amb tota probabilitat, el seu origen en el mot francès *boce* o *boche*, que deriva del francique «*bôtja*» [*coup*] (Greimas, s. v. *boce*; *boche*). En principi, els seus significats eren: «*Bosse* [protuberància, bony]. *Bouton* [pústula] *de la peste*. *Bubon* [bubó]. *Plaie, ulcère* [plaga, nafra]. *Bouton, clou* [floronc]» (*Ibidem*). Segons Bertaud (2003: 177-178-180-185), a les obres franceses del segle XIV sobre la pestilència apareix el mot *boce* aplicat amb tots els significats suaradits, més el de sinònim de “pestilència”—de la mateixa manera que també es parla, en català, de la “pestilència” com la “glànola”—. La paraula es llatinitzà a «*Bocius: Pestilens, purulentus, a veteri Gallico Boë*» (Du Cange, s. v. 2.*bocius*), i a «*Bocia: Ulcus pestilens*» (Du Cange, s. v. 4.*bocia*). Després, la grafia del baix llatí es va concretar en *bocium gulae*, amb el significat de “goll”, i donà nom a *bocio* en castellà (*DCELC*, s. v. *bocio*). El context en què la paraula “bosi” apareix al *Patit tractat* —«E jo dic que en aquells qui an lo bosí e bubó e le febre pestelenciall que·ls fosen donats aquests defensius qui és contra tot verí e en especiall en aquesta meletia del bubó e de febre pestelenciall. (*289v [= 6] 21-26) [...] E après que le meletia li serà venguda, és molt bone cose. (*290[= 7] 10-11)»—, sembla descriure la pestilència per mitjà dels seus signes —el fet que aparega en la part preventiva és un més dels molts defectes que presenta l’estructura del text—. En aquest cas, el significat de “bosi” tal volta seria el dels hiperònims “protuberància o bony”, dels quals “bossanya” —que podria tenir l’origen etimològic en *boce*— és un sinònim (Franquesa, s. v. *bony*). Les formes “busaynna” i “buaynna” figuren en el *Regiment* de Jacme d’Agramont, totes dues com a sinònimes d’«*àntrachs*» (v. gr. «*àntrachs ho mala busaynna*» [Veny, ed. 1999: *Tractat*, article III, capítol II]; «*àntrachs, que vol dir mala buaynna o buba negra*» [Veny, ed. 1999: *Tractat*, article I, capítol I]). En la traducció, de tots els significats que ofereix Greimas (*vid. supra*), s’ha de descartar “bubó” i “febre pestilenciall” perquè apareixen, junt amb “bosi”, en la descripció de la malaltia —«aquells qui an lo bosí e bubó e le febre pestelenciall»—. El fet que el *Patit tractat* parles de “bosi” simplement i no de quelcom similar a “mala buaynna” ha decantat la tria en català actual cap a “floronc”, que és una lesió més lleu que l’àntrax.

branchis biancis: “sapan”. «“*Brancho*” *id es* “*brasyll*”» (*SNM*, Mensching, ed., 1994: 88a, s. v. *brancho*). «*Brasyll* — Usado para traducir el lat. *brasiliun* (madera de la *Caesalpinia sappan* L.)» (*SNM*, Mensching, ed., 1994: 236b, s. v. *brasyll*). Sinònim: *Biancaea sappan* (L.) Todaro. El seu albenc és blanc i el duramen groc o taronja quan és fresc, però es torna vermell fosc.

bubó: tumefacció ganglionar, en especial la inguinal.

buglosa: “buglosa, llengua de bou”. Planta de la família de les boraginàcies: *Anchusa officinalis* L. El DCVB la recull amb una “s” i el DIEC2, amb dues. També rep els noms en català de “bolenga borda, borratja borda, bovina vera, llengua bovina, llengua de vaca”.

cadelons: «cadellons, cadells petits. Sense doc.» (Veny, 1985: 554).

calda (complecció calda): “constitució calenta”. L’autor potser fa referència a persones en la constitució de les quals predomina la còlera o bilis groga —dites colèriques per aquest motiu—, que té les característiques del foc: sequedat i calor.

camfora: “càmfora”. Substància aromàtica i amargant que s’extreu de l’arbre *Laurus camphora* L.

candit: “confitat”.

care de le aygua: «superfície de l’aigua» (Veny, 1985: 555).

casia ffistula: “canyafistula, càssia”. *Cassia fistula* L., planta lleguminosa, el fruit de la qual té propietats laxants.

çitri: “poncem, poncir”. La traducció d’aquest mot per “llimona” ha estat una constant entre els estudiosos. Veny (1985: 555) el defineix: «“llimona”. El text “axerop de la asetositat del çitri” és una traducció literal de la recepta “Sirupus ac(e)tositatis citri Ebenmesue” [...] Llatínisme no documentat». A l’*Antidotarium Nicolai* (AN) (Dorveaux, ed., 1896: 55), l’editor escriu: «Citre (p. 16), Pome citrine (p. 31). Citron. On lit dans l’*Alphita* (p. 39, col 1): “*Citre, pomum citrinum*”, la qual cosa corroboraria la traducció per “llimona”. Tot amb tot, s’hauria de considerar que potser es tracta de la *cidria*, que apareix, en castellà, com a sinònima de *citrum*, a la SNM (Mensching, ed. 1994: 95b, s. v. *citrum*) i on figura també amb les grafies *çidra* i *citri* (Mensching, ed., 1994: 71 b, s. v. *albelatron*). Si aquest fóra el cas, es tractaria del fruit de l’arbre *Citrus medica* Risso: «çidra, cidria —Prob. el fruto del árbol *Citrus medica* Risso. Comp. DGTMAE: “Fruto del cidro, semejante al limón [...] Su corteza, semilla y zumo se usan en medicina como los del limón.” La forma *çidria* era menos frecuente» (Mensching, ed., 1994: 243a, s. v. *çidra*). En català seria el “poncem”. El fet que en una recepta —Lo julep— del *Regiment preventiu i curatiu* d’Alcanys (Ferrando, ed., 1999: .b.iiij. verso) apareguen junts *citri* i *limonum* obliga a fer-hi la diferència. Aquesta diferència sembla clara en els glossaris catalans de plantes i fruits medicinals. Així, a la llista de l’apotecaria del monestir de Sant Bartomeu d’Inca (Fiol, 2000: 98), apareix «*Corticis Citri*: Scorces de ponsir secas», mentre que en altres apartats de la mateixa relació figuren «*Siropius Acetovitatis [sic] citri*» i «*Sirupius Limonum*» com dos productes diferenciats (Fiol, 2000: 96), diferència que es manté també entre les formes «*Acetovitate [sic] limonum*» i «*Citri*» a l’apartat SUCCI LIQUIDI de l’obra esmentada (Fiol, 2000: 91). El poncem va ser, probablement, el primer cítric conegut a Europa i es troba recollit tant a la botànica de Plini com a la de Dioscórides. El *Patit tractat* és, de manera versemblant, una traducció al català d’un text en llatí i conserva molts llatínismes, motiu pel qual no resulta estrany que pogués romandre el llatínisme *çitri* a «e axerop de la asetocitat del çitri» (*291[= 9] 25) tot i haver estat traduït altres dues vegades en el text: «del ponsem candit o de la sua asetositat» (*288v[= 4] 23-24) i «e ascorça de ponsem candida amb sucra» (*292[= 11] 6). A *Remèdes contre la peste* (Klebs / Droz; 1925: 26) es recull una recepta en llatí, dintre de *Le régime de l’épidémie et remède contre icelle*,

del canceller de Montpeller Joan Jacme (c. a. 1357), que presenta moltes coincidències amb aquella exposada a *292[= 11] 5 - 13 del *Patit tractat*, i on figura *citri* potser en l'element que l'autor anònim de la traducció catalana del *Patit tractat* ha escrit com “ponsem”.

clisteri: “ènema, lavativa, ajuda”.

col (cols dels braços): “colls del braços, canells”. «Part de braç immediata a la mà, braó» (Veny, 1985: 555).

coladura: en farmàcia: «Acció de colar un líquid, i la licor així depurada.» (VLCM).

con (per con de): «pel que fa a» (Veny, 1985: 555).

conffortant: “vigoritzant”.

conquessar: “concassar”. Matxucar, triturar.

cont (tant cont): «tant quant» (Veny, 1985: 555).

cordial: aliment, activitat o medicament que vigoritza o dóna força al cor.

crastiri: “clisteri”.

créxens: “créixens”. Planta crucífera, *Nasturtium officinale* W. T. Aiton.

cucl. (?) rosasi: potser es tracta del **zucchari rosati** o **sucre rosat** que figura a l'*Antidotarium Nicolai* (AN) (Dorveaux, ed., 1896: 88), la composició del qual hi apareix com tres parts de sucre i una part de pètals de roses dessecats. Es coneixia també com *rodozacara*.

defellensa: “defallença”. Falta, mancança.

diadragagant: “tragacant”. «Precedit de la preposició grega *dia*– “mitjançant, a base de”, que indicava la matèria principal que intervenia en un compost farmacèutic» (Veny, 1985: 555). Vegeu **dregant** i **pulvis diadragagant frigidi**.

diner: moneda catalana el valor més freqüent de la qual era la dotzava part d'un sou.

diptamus: “dictam, gitam, lletimó”. «Herba (i arrel) de propietats vermífugues coneguda també amb el nom d'*herba de Tunis*. Probable deformació de dictamnus, usada contra el mal de ventre.» (Veny, 1971: 171). És un gènere de plantes de la família de les rutàcies, l'espècie principal del qual és el “dictam blanc” (*Dictamnus albus*), que s'ha utilitzat tradicionalment per a combatre els cucs intestinals.

dissecha: forma personal del verb “dissecar”. Consumir, esgotar (VLCM).

donzell: “absenta, absinti” (*Artemisia absintium* L.).

dregant (gome dregant): “dragagant, tragacant”. Goma que s'extreu de les tiges de varies espècies d'*Astragalus*. Vegeu **pulvis diadragagant frigidi** i **diadragagant**.

eloen: “aloen, àloe”. Planta liliàcia de diverses espècies del gènere *Aloe*. Es coneix per “sèver” el suc concentrat extret de les seues fulles, però tant “àloe” com “sèver” s'apliquen a la planta com a sinònims (VLCM, s. v. *àloe*; i també al VLCM s. v. *sèver* es troba l'exemple: «Prenets aloes, ço es sever e picats lo, e fets ne polvora, e mesclats ne ab mel, e dats li n a beura. tots los cuchs mata.» *Receptari de la Universitat de València* f. lxxviii v°). Cal diferenciar-lo del **lignum aloes** (vegeu **lignum aloes**).

embronqasió: “embrocació”. Preparació medicamentosa grassa que s'absorbeix per la pell sense fer-hi servir la fricció.

enagetiui: «excitant, excitatiu» (Veny, 1985: 556).

ensens: “encens”. Suc gomós d'algunes espècies del gènere *Boswellia*.

epitimes: “epítima”. Apòsit. En canvi, la forma masculina “epítim” designa la planta “barbes de caputxí, barbes de romaní, cabell de farigola —*Cuscuta epithymum* (L.) L.—”,

que és paràsita de la farigola o timó —*Thymus* L.—. Algunes obres lexicogràfiques catalanes són confuses en aquests mots: el *VLCM* només ofereix el significat de «flor de la farigola» sota totes les variants de la paraula recollides: «*epítim*, *epitima*, *epitimi*, *epithimi*, *epitimo*».

escaviosa: “escabiosa, vídua borda, herba del mal de masclit”. Dintre de la família de les dipsàcies i el gènere *scabiosa*, la planta de major ús tradicional era la *Scabiosa arvensis* L. o *Knautia arvensis* (L.) Coult, de la qual es feia servir les fulles. El nom li ve de la seua utilització contra la sarna.

escorsa: “escorça”. Al text, «escorsa de mirabolants citrins» s’ha d’entendre com la coberta exterior del fruit, però tant l’arbre com el fruit reben el nom de “mirabolans”.

esgort (s’): «pertoquí, siga escaient» (Veny, 1985: 556).

esmaragdorum: vegeu **maragda**.

espinada: “biga de l’esquena, columna vertebral”.

exceptat: “amb l’excepció de, tret de, llevat de”.

febre pestilencial: Tipus de febre o calor estranya a la natural (Veny, ed. / García Ballester / Arrizabalaga, 1999: ‘Glossari’ s. v. *febre*) epidèmica, contagiosa i amb elevada mortalitat. Es considerava causada per la corrupció de l’aire i no directament per la corrupció dels humors (Díez Daza, Tratado segundo, cap. I). La febre pestilencial era —segons Galé, recollit per Avicena—, sobretot, sentida en les parts de l’interior del cos, mentre que per fora no es manifestava intensa (*apud* Díez Daza, Tratado segundo, cap. II). Esta calor patològica residia en el cor, des d’on s’estenia a tot l’organisme i s’associava amb apostemes, sobretot en els emuntoris (vegeu **amuntori**) del cos —aixelles, engonals i darrere les orelles—. Junt a l’anterior solia haver carboncles (Díez Daza, Tratado segundo, cap. XI). La descripció d’aquests signes es troba, de manera perfecta, en el *Regiment* d’Agramont quan defineix la pestilència: «Dich, après, “e malauties diverses”, car los uns moren de febre, la qual defora no-s par ni-s demostre e dintre creme e art lo cor; los atres moren per apostemació que-s fa en la exella ho en l’angonal ho en lo cor e-ls infants moren per pigota ho per sarampió e alguns moren per cuchs (Veny, ed., 1999: *Tractat*, article I, capítol I)».

fenexan: forma personal del verb “finir”, antigament “fenir”. “Acabar, finir, finalitzar, posar terme, morir”. «Item les rendes del regne de València dessá el riu de *Xúcher*, comencen en la XIX carta et fenexen en la XXVII» (Doc. Arch., XXXIX, 55 [font: *DAG.*, s. v. *Xúcher*]).

fes: obert amb un tall llarg.

flux (de ventra): “fluix de ventre”. Diarrea.

hus: forma verbal de “usar”. Fer ús de; recórrer a. «Ell husa la splanissada, Coll. Dames 170» (*DCVB*, s. v. *usar*).

iaccinorum: “jacint”. Pedra preciosa, varietat del zircó. El *Patit tractat* es refereix a la pedra, i no a la flor del *Hyacinthus orientalis* L. A la *SB* (Mowat, ed., 1882: 24) s’adverteix sobre la possible confusió: «*Jacinctus equivocum est ad lapidum et florem*».

indívia: “endívia, escarola, xicoira dolça”. *Cichorium endivia* L.

jolep: “julep”. Compost amb aigua destil·lada, aixarops i substàncies medicinals.

labdenum: “làdanum o làdan”, substància resinosa aromàtica que flueix de certs arbustos del gènere *Cistus*. A l’edició de Mensching de la *SNM* (1994: 123a) es troba, a peu

de pàgina: «Lapdanum dicitur nasci de rore celesti et manna similiter, sed ex diuersis arboribus super quas cadit ros, recipit autem hanc uel illam proprietatem». Aquest mot també figura sota la grafia “*laudanum*” (*Ibidem*, s. v. *laudanum*), i es pot confondre amb “*làudan*”, que hui s’identifica tan sols amb la tintura o extret d’opi que es creu que fou preparat per primera vegada per Paracels en el segle XVI.

lantiginis aquae: “lletilla d’aigua, pa de granotes”. Plantes del gènere *Lemna*, al qual pertanyen les espècies *gibba* L., *minor* L. i *trisolca* L. A la *SNM* (Mensing, ed., 261b, s. v. *lentejuela de agua*) només es considera l’espècie *Lemna minor*.

lantilla: “lletilla”.

li: “lli”.

lignum aloes: “fusta d’agàl·loc, fusta d’àloes, pal d’àloes, calambac”. Fusta resinosa aromàtica de l’agàl·loc o àloes, *Aquilaria Agallocha* Roxb, i d’altres arbres del gènere *Aquilaria*. En altres documents, per exemple el *Regiment* d’Alcanyís, figura com **xilo aloes** (Ferrando, ed., 1999: Facsímil, .a.iiij. r). No s’ha de confondre amb l’“àloe o sèver” (vegeu s. v. **eloen**). Els tractats medievals normalment feien servir la terminació en -s- (del genitiu) per a la fusta d’agàl·loc —*lignum aloes*— i les formes *aloe* i *aloen* (amb terminació -n-, pròpia de l’occità medieval [vegeu § 2]) per a la planta liliàcia.

mallà: moneda que valia mig diner.

malcoratge: “malcoratge, melcoratge, morquerol”. *Mercurialis annua* L.

malorum granatorum: “magranes”—pomes granades—. *Punica granatum* L.

malves: plantes del gènere *Malva*. A l’*Índex* d’Avicena apareixen *malua major* i *malua minor*, el significat de les quals no és clar, tot i que alguns autors identifiquen la *major* amb la *Malva sylvestris* L. i la *minor* amb la *Malva rotundifolia* Desf. *SNM* (Mensing, ed., 1994: 264, s. v. *malua*).

manipulos: “manolls, grapats”.

maragda: pedra preciosa de color verd. Silicat d’alúmina i glucina.

margaritarum: “margarites”. Perles. N’hi havia de perforades i de no perforades, i totes dues es feien servir en medicina. Així, es troba a la *SNM*, p. 64 b: «argiorfor[a], argulla, pe[r]lla, margarita, aljofar, todo es vno, e ay dellas foradas, e quando fallares escripto synple mente margarita delas foradas se entyende». A la traducció francesa de l’*AN* (Dorveaux, ed., 1896: 74) es llegeix, s. v. *Margarite*, «du latin *margarita*. Perle. On employait en médecine deux sortes de perles : les perforées (*margarites partusees*, p. 15) et les non perforées. Ces deux sortes (*les dus margarites*, p. 2, 7) entraient dans l’*Aurea alexandrina*, le *Diamargariton*, etc.; elles étaient la base de ce dernier médicament, qui leur doit son nom».

mástech: “màstic”. *Semen lentisci*. Resina del llentiscle *Pistacia lentiscus* L.

matèria: vegeu **metèria**.

melrosat: «Mel batuda amb aigua de roses i bullida fins a adquirir consistència de xarop» (*DCVB*, s. v. *melrosada* o *melrosat*).

mendosa: «falsa, enganyosa» (Veny, 1985: 557).

metèria: “matèria”. Tant el *DCVB* com el *DIEC2* consideren, sota aquesta entrada, l’accepció «pus». El *VLCM* hi afegeix «sang corrompuda». Al *Patit tractat* es pot deduir, del context, que el concepte es troba més proper a “sang corrompuda”, i es podria expressar amb una idea més general com “humor corromput”.

metridat: “mitridat”. Contraverí que pren el nom de Mitridat el Gran, rei del Pont a qui se n’atribueix la confecció. Era un electuari compost per múltiples ingredients que es feia servir contra la pesta i la mossegada d’animals verinosos.

mets: «e al mets». Imperatiu de “metre”? «Metre, ant. posar» (DCVB, s. v. 2. *metre*).

mirabolants: “mirabolans”. «Fruit semblant a la pruna, produït per diferents espècies de plantes combretàcies» (DCVB, s. v. *mirabolà*). «N’hi havia de cinc classes: *cetrins*, *quebulls*, *bellerics*, *imblics*, *indics*» (Veny, 1985: 557). Els “mirabolans cetrins” són els fruits de la *Terminalia citrina* (Gaertn.) Roxburgh. Els “mirabolans quebulls” o “mirabolans quebuls” són els fruits madurs de la *Terminalia chebula* Roxburgh, mentre que els “mirabolans indis” són aquests mateixos fruits collits abans de madurar (Mensing, ed., 1994, 268b).

mirra: goma-resina aromàtica, de color vermell-terros quan s’asseca, de gust amargant i pungent, segregada per certs arbres. L’espècie genuïna secretora de mirra és la *Commiphora myrrha*.

mostalla: “mostassa”.

mudat: «(aplicat al vi), esdevingut agre» (VLCM, s. v. *mudat*).

musch: “almesc”. El text en presenta la forma derivada del llatí *muscus*.

mustacellins: “muscel·lins”. Vegeu **sàndels**.

napellus: “acònit, napel”. *Aconitum napellus* L.

nocument: “dany, perjudici”.

oli rosat: “oli de roses”. La seua confecció era similar a aquella de l’ungüent rosat (vegeu **ungüent rosat**), però amb oli comú en comptes de llard.

oli violat: oli de violes. Es preparava com l’oli rosat (vegeu **oli rosat**).

operacions: “obres, actuacions”.

ops (serà ops). Siga necessari.

ordiat: «confecció culinària a base d’ordi bullit amb llet d’ametlles» (VLCM, s. v. *ordiat*).

oruga: “eruga, ruca, col bufera”. Planta de la família de les crucíferes, espècie *Brassica eruca* L.; *Eruca sativa* Mill.

ossos de cor de servo: “ossos de cor de cervo”. A l’AN (Dorveaux, ed., 1896: 81) es descriu: «Os de coeur de cerf. Cet os se trouve dans la cloison des ventricules, prè de l’origine de l’aorte; il est précédé d’un fibro-cartilage qui s’ossifie tard. C’est à tort que l’on a dit l’os du coeur de cerf être une concrétion sénile de l’aorte». Aquest misteriós element era molt usat a la farmacopea medieval, però resultava difícil de trobar, de manera que Castell indica (*apud* Sánchez González, 1990: 167): «[...] y huesos de corazón de ciervo (en su lugar y por ser difíciles de hallar puede ponerse cuerno de ciervo limado)».

pasible: “passible”. Susceptible.

pasio: “passió”. Sofriment.

pannorum auri: “panys d’or”.

pecar; pecant: (referit a un humor del cos) humor perjudicial pel seu excés en el cos.

pertany (se pertany): “pertànyer-se”. Correspondre’s, convenir-se.

píndoles de Rasís: píndoles fetes d’una part de mirra, una part de safrà i dues parts d’extracte d’aloe —aquesta planta liliàcia rep els noms d’“aloe” i de “sèver”; el seu suc concentrat, tan sols el de “sèver” (vegeu **eloen**)—. Rasís atribueix la fórmula original a

Rufus d'Èfeso (segle I d. C.), de qui prengueren el nom primerament (Royal College of Physicians of London, ed., 1809: 305).

pleta: «tòpic, cataplasma» (Veny, 1985: 558).

poch (infant poch): «petit» (Veny, 1985: 558).

pols: “templa”. Regió compresa entre la front, l'orella i el mel.

pom, pomell: bola de perfums o substàncies aromàtiques per a tenir en les mans.

ponsem: “poncem, poncir”. Fruit del poncemer.

ponsem candit: “poncem confitat”.

popoleon: “populeó”. «Ungüent calmant, astringent antihemorroïdal, fet a base de borrons d'alber assecats, de fulles seques de belladona i de jusquiam negre, capolats en una mescla d'etanol, a la qual hom afegeix un excipient. La massa untuosa és obtinguda després d'evaporar-ne l'etanol i d'esprémer-ne la massa residual» (EC, s. v. *populeó*).

potent (el fa potent): “el fa capaç”.

pulvis diadragant frigid: compost farmacèutic la matèria principal del qual era la goma de tragacant. Sánchez González (1990: 157) exposa la seua composició, extreta de la *Theorica i practica de boticarios*, de Castell (1592): «“este electuario ha tomado el nombre de su basis que es la goma tragante... se pone para espurgar la pituita viscosa del pulmon”. Según su testimonio [de Castell], el *diadraganto* se confecciona con las gomas adragante y aràbiga, regaliza, simiente de adormideras y ortigas, almidón, alcanfor y simientes frías, todo molido y reducido a polvo (Libro I. diuision quarta)». A la traducció francesa de l'AN (Dorveaux, ed., 1896) —segle XIV—, se'n recull una recepta medieval —similar a aquella de Castell—: p. 12, § 23. «Diadragantum: Pren : dragagant, once .iii. ; gumme arabie, once .ii. ; amidum, once demie; riquelice, dragme .ii.; penides, semence de melons, de cohordes, de citrules, de cucumer, ana. dragme .ii.; camfre, dragme demie; sirop julevi sofeisant. Soit doné ou eve de decocciun d'orge et de dragagant».

purgació: Acció i efecte de purgar o purgar-se.

pus: més.

quebulls: “mirabolants quebulls”. Vegeu **mirabolants**.

regiment: conjunt de regles o normes.

rastryenyan: “restrenyen”. Causar restrenyiment.

restrenyan: “restrenyen”. Reduir, disminuir en quantitat.

riubàrber: “ruibarbre”. Rizoma de plantes poligonàcies de diverses espècies del gènere *Rheum*.

romení (flor de): “romaní, romer” (*Rosmarinus officinalis* L.).

sàlser: “salze”.

sàndels (de cascú dels sàndels): “de cadascun dels sàndals”. Es distingien tres classes de sàndals: blanc (*Santalum album* L.), vermell (*Pterocarpus santalinus* L.) i citrí, que es creu que era el moll del *Santalum album* L., mentre que el blanc n'era l'albenc (Lewis, 1791, s. v. *santalum*). Alguns autors (Heyd, *apud* Dorveaux, 1896: 91) opinen que el “sàndal vermell” seria el mateix “sàndal blanc”, perquè la seua fusta tallada, amb el temps, pren un color vermellós. Si aquest fóra el cas, els tres sàndals procedirien del mateix arbre, però altres autors, com Lewis, no consideren aquesta possibilitat. El sàndal citrí era el més fragant, i probablement per aquest motiu rebia el nom de “macassarí” que apareix al *Regiment* de Jacme d'Agramont (Veny, ed., 1999: *Tractat*, article V, partida II,

capítols I-V) —“macazir” era sinònim d’aromàtic (SNM, Mensching, ed., 1994: 131a, s. v. *macazir*)—. El sàndal vermell es coneixia com “muscatelinum” perquè el seu aroma recordava aquell de l’almesc (SNM, Mensching, ed., 1994: 146a, s. v. *sandalos*), però pot tractar-se d’un error, perquè altres autors (*apud* Serrano, 2004: 199 i 255) identifiquen el muscaclelí amb el citrí. Concretament Arnau de Vilanova (*Ibidem*) en diu: «Tres dracmas, respectivamente, de sándalos blancos, y rojos, citrinos o muscachelino —y se llaman así lo más selecto de los citrinos—». També al *Patit tractat* apareixen com diferents: «sàndils vermells i mustacellins» (*287v [= 2] 8-9). Malgrat figurar a la SNM (Mensching, ed., 1994: 146a, s. v. *sandalos*): «sunt tres species, album, citrinum, rubeum; rubeum dicitur muscatelinum io (?) quia odorat sicut almisque», on s’assigna el nom muscatelinum al sàndal vermell, no es pot descartar que tant “macassarí” com “muscaclelí” foren noms que s’aplicaren al citrí; el primer, perquè el citrí era el més fragant, i el segon perquè la seua fragància recordava aquella de l’almesc —tal com apareix a l’AN (Dorveaux, ed., 1896: 91): «santal citrin. Ce dernier, le plus estimé des trois, a une odeur agréable, qui rappelle à la fois celle du musc et de la rose»—. Per a major confusió, a partir de l’edat moderna es diu “sàndal de Macassar” aquell que prové d’aquesta ciutat de l’illa Cèlebes.

sàndils; sàndils muscaccellini: vegeu *sàndels*.

sàndols: sàndals. Vegeu *sàndels*.

sandilorum (omnium sandilorum): aquesta expressió, així com «tots los sàndils», que també apareix al *Patit tractat*, sembla fer referència a la barreja dels tres sàndals simples (citrí, vermell i blanc), i s’empraven d’aquesta manera en pevets o trociscos i en epítemes. Amb el nom de *triasandali*, en canvi, es coneixia un electuari del qual els tres sàndals eren el component principal, però s’hi afegien altres simples —goma aràbiga, tragacant, ruibarbre, etc—, fins a aconseguir una pasta que es prenia per boca (AN, Dorveaux, ed., 1896: 28 § 65).

segon: varietat dialectal de “segó”.

semen: sement.

senyorajara (si senyorajara): predominar una humor sobre les altres.

sinó: “excepte, fora de”.

solatrum: “morella, herba morena”. *Solanum nigrum* L. *Solatrum* és la forma antiga de referir-se al gènere *Solanum*, i era un mot d’ús corrent en el segle xv.

spise nardi: forma llatina d’“espicanard o espicanardi”. «Arrel de la planta valerianàcia *Nardostachys Jatamansi* DC.» (DCVB s. v. *espicanard* o *espicanardi*).

storachs calemita: *Storax calamite*. “Estorac”, resina extreta del *Styrax officinalis* L. Hi havia “estorac líquid”, que era una barreja d’estorac amb altres ingredients —s’utilitzava per a la tinya—, i “estorac vermell” o *storax calamite* SNM (Mensching, ed., 1994: 253a, s. v. *estorax*). L’“estorac vermell” es transportava en canyes i rebia, per aquest motiu, l’apellatiu “calamite” (Mensching, ed., 1994: 214).

sumitat: (o “summitat”). La part més alta.

tamerindis: “tamarindes”. *Tamarindus indica* L.

terra segillata: *terra sigillata*. “Terra segellada”. Argila medicinal extreta a l’illa de Lemnos, per la qual cosa prenia també el nom de “terra lemnia”. Se segellava per certificar-ne l’autenticitat. Al DCVB —sota la veu *terra* (6. *Terra segellada*)— apareix com a sinònima del “bolo armeni o bolarmini”, però es tracta de dos productes diferents i com a tals

s'esmenten al *Patit tractat* [290 = 7, 14 i 15]: «Boli armini et terra segil-lata, ana .I. dracma». Vegeu *boli armini*.

tiri (verí del tiri): “serp”. Al *DCVB* figura, sota la veu *tiri*, 1- (ant.) «Animal considerat com a producte de la fecundació de l'ovella pel boc; cast. *tirio*. ‘La carn de la vípera o tiri... és de les millors medecines al lebrós’, Cauliach Coll., VI, 1^a, 2.». I també 2- (ant.) «Nom d'una planta. ‘Pendrà rael de malauí e rael de tiri e del cànem barbat’, Dieç Menesc. II, 65». Però la planta esmentada roman sense identificar (Vený, 1985: 559). Al *VLCM* (s. v. *tiri*) resa: «Que té relació amb o pertany a la triaga». A la *SNM* (Mensching, ed., 1994: 154b, s. v. *tyros*) apareix: «(i. [*id es*] tiro) i. culebra que se faze triaca», i a peu de pàgina: «que triaca] et inde dicitur tiriaca, quia intrant troscici de tiro M, inde tyriaca et trocisci tyri E1.». Mensching (1994: 286b) adverteix que la veu “tiro” es fa servir a S [manuscrit de la *Biblioteca colombina* de Sevilla] com a sinònim de *tyros* ‘serp’. També a la *SB* (Mowat, ed., 1882: 185) diu: «Tirus est serpens. Inde tyriaca», i a l'*AN* (Van Den Berg, ed., 1917: 144) figura “*trociscorum tyri*” en la recepta de la “*Tyriaca magna Galeni*”. Tot i no estar recollida l'accepció en els diccionaris catalans, aquests documents han decantat la tria cap a “serp” en la traducció de “tiri”, accepció que es podria deduir de l'exemple de Cauliach recollit al *DCVB*: «‘La carn de la vípera o tiri... és de les millors medecines al lebrós’, Cauliach Coll., VI, 1^a, 2.», tant més que a la *Chirurgie* d'Henri de Mondeville (Bos, ed., II, capítol 126 ‘*morsures*’, § 1822) es pot llegir: «De la morsure de tyr et de vipère qui sont une meisme chose». De fet, el mot “tiri” hauria donat nom a la “teriaca o triaga” per ser un dels seus elements constituents, com consta a la *SNM* (vid. *supra*).

torbat (vins torbats): “tèrbol”.

toronja: taronja.

triaga: Medicina usada contra metzines, composta d'una gran quantitat d'ingredients, en nombre variable, polvoritzats i barrejats amb mel per formar un electuari. S'hi feia servir, en especial, carn de serp o tiri —d'on pren el nom (vegeu *tiri*)—. La creació de la triaga major o magna s'atribueix a Andrómac el Vell, metge de Neró.

turmentille: “consolda roja, dits de Santa Maria, estrelletes, tormentilla”. Aquest mot, pres del baix llatí (Vený, 1985: 559), figura a la *SNM* (Mensching, ed., 1994: 155a, s. v. *tormentilla*) amb la descripció: «Tormentilla es [herba quedam] que semeja siete en rrama, mas es pelosa [et altera non]». En l'actualitat, *tormentilla* i *sietenrama* són dos noms que s'apliquen, en castellà, a la *Potentilla tormentilla* Nestl. —*Potentilla erecta* (L.) Räuschel— i també apareix com a “set-en-rama” en alguna pàgina en català. Mensching (1994: 284b, s. v. *siete en rrama*) adverteix que, malgrat la divergència en la xifra, *siete en rrama* correspon, a la *SNM*, als fitònims llatins *pentaphyllon* i *quinquefolium*, que designen la *Potentilla reptans* L. i altres espècies de *Potentilla* amb cinc pètals, i no pot correspondre's amb la *Potentilla tormentilla*, atès que ho descarta la *SNM* en l'explicació del lema *tormentilla* on s'assenyala que la *tormentilla* és pilosa, cosa que contrasta amb la *pentaphyllon*. També apareix aquesta diferència a la *SB* (Mowat, ed., 1882: 42): «Tormentilla pilos, pentafilon non habet ullos».

umenta (umenta lo cors): «augmenta el cos, engreixa» (Vený: 1985: 559).

ungüent rosat: ungüent fet amb una part de llard i altra de roses vermelles i blanques maçolades; o bé dues parts de llard i una de roses. Es coïa a foc lent. S'utilitzava per les seues propietats refrigerants.

velor (vellor?): vellúria? «“Totes cubertes de barbeta, delatora de veior”, Rosselló Valldem. 75.» (DCVB s. v. *vellor*).

venositat: Potser es tracta d'un error per «verinositat» —mot que ve recollit al *Diccionari de freqüències* de l'Institut d'Estudis Catalans—. Així, el paràgraf del text adquiriria ple sentit, i seguiria la tendència dels *regimina* de l'època, els quals establien que cada tipus de verí havia de tractar-se amb un contraverí específic, com es pot veure a la introducció del *Regiment preservatiu i curatiu* de Lluís d'Alcanyís: «[...] sens que no som ajudats de nengun remey cert : e aço causa la specie indeterminada del veri [...]» (Ferrando, ed., 1999: facsímil .a.ij.r).

verdolaga: planta portulacàcia de l'espècie *Portulaca oleracea* L.

vinagreblanc: Vegeu *aceti albi*.

vinagre grec: vinagre fet de vi grec.

violes (flors de): gènere de plantes amb flor de la família de les *Violaceae*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ I FUSTER, Marian (1915): *Diccionari Aguiló*. Edició a cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: IEC. 8 vol.
- ARREDONDO, Martín (1669): *Obras de albeyteria*. Madrid: Bernardo de Villa-Diego, 417 p. [Original de la Universidad Complutense de Madrid. Digitalitzat el 9 de febrer de 2009].
- ARRIZABALAGA, Jon (ed.) (2008): *Luís Alcanyís. Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*. Barcelona: Barcino.
- BERNUZ, Petrum (ed.) (1550): *Ioannis Mesuae... Liber primus seu Methodus medicamentata purga[n]tia simplicia deligendi & castiga[n]di, theorematibus quatuor absolutus*. Traducció de Juan Navascues. [Original de la Universidad Complutense de Madrid. Digitalitzat el 17 d'agost del 2007].
- BERTAUD, Madeleine (2003): *Les grandes peurs*. Vol. 1. *Les grandes peurs: Diable, fléaux, etc.* Paris: Droz, 221 p. (*Travaux de Littérature*, XVI).
- BOS, Alphonse (ed.) (1897-1898): *La Chirurgie de maître Henri de Mondeville, traduction contemporaine de l'auteur*. Paris: Firmin Didot i C. Raris. 2 vol. [http://archive.org/stream/lachirurgiedema02monduoft/lachirurgiedema02monduoft_djvu.txt].
- BOS, Guerrit / MENSCHING, Guido (2011): «The Black Death in Hebrew Literature: Abraham Ben Solomon Hen's Tractatus de Pestilentia». *Jewish Studies Quarterly*, Vol. 18 (2011). Tübingen: Mohr Siebeck, p. 32-63. [© Mohr Siebeck — ISSN 0944-5706].
- CAMPBELL, Anna (1931): *The Black Death and Men of Learning*. New York: Columbia University Press, 210 p.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de Borja (1993): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 vol.
- DCELC = COROMINES, Joan (1976 [1955-1957]): *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos.

- DÍEZ DAZA, Alonso (1599): *Avisos y documentos para la preservacion, y cura de la Peste*. Editor: en casa de Clemente Hidalgo, 1599. [Original de la Universidad Complutense de Madrid. Digitalitzat el 30 de març del 2010], p.48.
- DIEC2 = *DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA*. Institut d'Estudis Catalans <<http://dlc.iec.cat/>>
- DORVEAUX, Paul. (ed.) (1896): *L'antidotaire Nicolas. Deux traductions françaises de l'Antidotarium Nicolai. L'une du XIVe siècle suivie de quelques recettes de la même époque et d'un glossaire. L'autre du XVe siècle incomplète. Publiées d'après les manuscrits français 25327 et 14827 de la Bibliothèque nationale*. Paris: H. Welter, 130 p.
- DU CANGE (1954): *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Graz: Akademische Druck — U. Verlagsanstalt. 10 vol.
- EC = VINYES I VILÀ, Josep M^a (ed.): *Enciclopèdia Catalana, SAU*. Barcelona: <<http://www.enciclopedia.cat/>>.
- FARAUDO DE SAINT GERMAIN, Lluís: *Vocabulari de la llengua catalana medieval*. [En línia. En construcció. <<http://www.iec.cat/faraudo/>>].
- FERRANDO, Antoni (ed.) (1999): *Lluís Alcanyís. Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*. València: Universitat de València, 175 p.
- FIOL, Pere (2000): «L'apotecaria del monestir de Sant Bartomeu d'Inca». Ajuntament d'Inca: *IV jornades d'estudis locals. Inca, 3 i 4 d'octubre 1997*. Inca: Ajuntament d'Inca, p. 85-99.
- FRANQUESA, Manuel (1991⁶): *Diccionari de sinònims*. Barcelona: Pòrtic, 1232 p.
- GIL-SOTRES, Pedro (1996): «Els *Regimina sanitatis*». GARCÍA BALLESTER, Luís / PANIAGUA, Juan Antonio (ed.): *Regimen sanitatis ad regem Aragonorum*. Barcelona: Universitat Barcelona, p. 25-55 (Opera Medica Omnia Series. Arnaldi de Villanova opera medica omnia Vol. X.1), 933 p.
- GIL-SOTRES, Pedro (1996): «Naixement i desenvolupament dels *Regimina Sanitatis*». GARCÍA BALLESTER, Luís / PANIAGUA, Juan Antonio (ed.): *Regimen sanitatis ad regem Aragonorum*. Barcelona: Universitat Barcelona, p. 57-110 (Opera Medica Omnia Series. Arnaldi de Villanova opera medica omnia. Vol. X.1), 933 p.
- GREIMAS, Algirdas Julien (2004³ [1979]). *Dictionnaire de l'ancien français*. Larousse/SEJER (per a l'edició del 2004), 630 p.
- KLEBS, A.C. / DROZ, E. 1925. *Remèdes contre la peste*. París: Droz / Nourry. 1925, 95 p.
- LAGUNA, Andrés de (ed.) (1555): DIOSCORIDES. *Acerca de la materia medicinal y de los venenos mortíferos*. Anvers: Iuan Latio, 616 p. [Original de la Universidad Complutense de Madrid. Digitalitzat el 17 d'agost de 2007]
- LEWIS, William (1791⁴): *An Experimental History Of The Materia Medica*. London: J. Johson. <<http://chestofbooks.com/health/materia-medica-drugs/Experimental-History-Materia-Medica/>>
- MAS, Bernat (1625): *Orde breu i regiment molt vtil y profitos per preseruar y curar de peste*. Editor: Esteue Liberòs, 192 p. [Original de: Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. Digitalitzat el 4 de març de 2010],
- MENSCHING, Guido (ed.) (1994): *La sinonima delos nonbres delas medeçinas griegos e latynos e arauigos*. Madrid: Arco Libros, 399 p.

- MOWAT, J. L. G. (ed.) (1882): *Sinonoma Bartholomei, a glossary from a fourteenth manuscript in the Library of Pembroke college, Oxford*. Oxford: University Press. (Mediaeval and Modern Series, Vol. I, Part I).
[<http://archive.org/stream/sinonomabartholo01mirfuoft/sinonomabartholo01mirfuoft_djvu.txt>]
- MOWAT, J.L.G. (ed.) (1887): *Alphita, a medico-botanical glossary from the Bodleian manuscript*. Oxford: University Press. (Mediaeval and Modern Series, Vol. I, Part II).
[<http://archive.org/stream/alphitaamedicob00mowagoog/alphitaamedicob00mowagoog_djvu.txt>]
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (dir.) (1996-98) : *Diccionari de freqüències*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 3 vol.
- ROYAL COLLEGE OF PHYSICIANS OF LONDON (ed.). (1809²). *The pharmacopoeia of the Royal College of Physicians of London, M. DCCC. IX*. London: Longman, Hurst, Rees, and Orme, 449 p [Original de la Universitat de Wisconsin (Madison); digitalitzat el 3 de desembre del 2009].
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ, María Nieves (1990): «Nombres de composiciones farmacológicas formados con la partícula griega DIA contenidos en obras médicas medievales castellanas». *Revista de filología románica*. Núm. 7. Madrid: Facultad de Filología, Universidad Complutense de Madrid, p. 151-174.
- SERRANO LARRAYOZ, Fernando (2004): *Medicina y enfermedad en la corte de Carlos III El Noble de Navarra (1387-1425)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, 289 p. (Temas de historia de la medicina, 2), [Original de la Universitat de Michigan. Digitalitzat el 4 d'agost de 2009]
- VAN DEN BERG, W. S. (ed.) (1917): *Eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai*. Leiden: E. J. Brill.
[<http://archive.org/stream/eenemiddelnederl00nicouoft/eenemiddelnederl00nicouoft_djvu.txt>]
- VENY, Joan (1985): «[Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmia] (segle xv) Edició i estudi lingüístic». *Homenatge a Antoni Comas*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 545-567.
- VENY, Joan (ed.) (1998): *Regiment de preservació de pestilència: (Lleida 1348)*. Estudis introductoris i glossaris de Jon Arrizabalaga, Luis García Ballester i Joan Veny. Edició digital: Alacant: Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives, 1999:
<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/12361635310142617543213/index.htm>
- VILLAIZÁN, Diego de (1624): *Discurso e informacion en que se prueua que el agua llovediza con que se lauare el azibar...* Madrid: Viuda de Alonso Martin, 1624, 80 p. [Original de la Universidad Complutense de Madrid. Digitalitzat el 9 d'abril de 2010]
- WINSLOW, Charles-Edward A. / DURAN-REYNALS, María Luisa (1948): «Jacme d'Agraimont and the First of the Plague Tractates». *Bulletin of the History of Medicine*, 22. Baltimore: Johns Hopkins University Press, p. 747-765.

RESUM

Els textos medievals en català són fonts essencials per al coneixement de la llengua, però també són portadors d'un missatge. El present article estudia el missatge del document conegut com *Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie*, del qual Joan Veny va fer l'estudi filològic. En aquest escrit se situa el text dintre del gènere a què pertany, s'analitza la seua estructura i es tradueix al català actual. S'afegeixen, a peu de pàgina, els conceptes de medicina galènica que permeten comprendre el seu contingut. Es clou amb un glossari que fixa els significats dels mots dintre del seu context, cosa que el diferencia d'un glossari filològic, l'objecte del qual és, més aviat, l'estudi en abstracte del signe lingüístic. El mètode emprat ha seguit la comparació amb obres similars de la mateixa època i la cerca de significats quasi exclusivament en vocabularis medievals.

MOTS CLAU: Patit tractat, regiment, pestilència, galenisme, traducció.

ABSTRACT

The *Patit Tractat*: introduction, translation into Modern Catalan and glossary

Medieval Catalan texts are an essential tool for studying the language, but they also convey a message. This paper studies the message in the document called *Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie*, which Joan Veny has already analysed from a philological standpoint. In this paper, the document is situated within its genre, its structure is described, and the text is translated into Modern Catalan. The concepts of Galenic medicine essential to its understanding are explained in footnotes. The paper concludes with a glossary in which the contextual meanings of some of the words are given, which makes it different to a philological one, the object of which is rather a study of the linguistic sign. Our methodology has been to make comparisons with other similar texts of the same period and to consult almost exclusively medieval vocabularies.

KEY WORDS: *Patit tractat*, administration, plague, Galenism, translation.